

СВЯТО ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ АВСТРО-УГОРСЬКИХ ВОЯКІВ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918)

Стаття присвячена розгляду питання практик свята в збройних силах Австро-Угорщини під час Великої війни (1914–1918). За допомогою антропологічного матеріалу (щоденникових записів учасників подій, фотографій тих часів) показано, як виглядала трансформація свята з мирного життя у військове. Окремо розповідається про історію суто військових свят в Австро-Угорщині.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Перша світова війна, повсякденне життя, вояки, мілітарна антропологія.

Дослідження Великої війни 1914–1918 рр. у мілітарно-антропологічному вимірі є порівняно новим, але дуже важливим напрямком у вітчизняній історії та культурній антропології. Етнологія зазвичай зосереджується на житті суспільства у мирний час, хоча більший відсоток людської історії, на превеликий жаль, припадає саме на різної інтенсивності конфлікти. Армія в новому і новітньому часі стає вагомою частиною суспільства. Відповідно, комплекс суспільних проблем з цивільного життя переміщується у військове, але там набуває певної трансформації. Через це мілітарно-антропологічні дослідження набувають такої значної ваги. Особливо, коли йдеться про Першу світову війну. Її роль у вітчизняній історії важко недооцінити. Через це вивчення цього глобального конфлікту крізь призму нових дисциплін є дуже актуальним для сучасної української історичної та гуманітарної науки в цілому.

Вітчизняний доробок у сфері історії повсякденності у Першій світовій війні не є надто великим. А в таких вузьких питаннях, як практика свята у збройних силах Австро-Угорщини протягом Великої війни й поготів. Тим не менш в зарубіжній історіографії можемо окреслити декілька праць які прямо, або побіжно торкаються предмету дослідження. Перш за все варто вказати на працю Джона Лукаса присвячену габсбурзьким збройним силам 1850–1914 рр.¹. У ній є спеціальний розділ присвячений традиціям у війську. Серед всього іншого у цьому розділі автором підняте питання військових свят (зокрема полкових днів). Польський дослідник Т. Новаковський у своїй книзі про австро-угорську армію у Першій світовій війні² подає список військових частин із зазначенням днів – полкових свят. На превелике щастя в даному переліку робіт ми можемо згадати і безпосередньо мілітарно-антропологічну працю. Це книга ще одного польського дослідника – А. Качинського присвячена повсякденному життю польських легіонерів під час волинської кампанії³. Саме в ній ми можемо прочитати не лише про святкові практики вояків на фронті, а і зокрема про продовження й трансформацію такого явища, як полкове свято.

Чеські дослідники австро-угорської проблематики А. Шарий та Я. Шимов слушно зазначають, що армія відігравала особливу роль у розвитку держави Габсбургів⁴. Відповідно, таке важливе і велике соціальне утворення не могло обійтись без своїх суто професійних традицій. Однією з таких були полкові свята (полкові дні). Вибір дати для полкового свята був не випадковим. Зазвичай вона призначалася на визначний день в історії конкретної військової частини (полку/батальйону). Це могла бути дата битви в якій приймав участь той чи інший полк. Хронологічний діапазон у такому відборі був досить великим. Від битви під Токаєм у 1673 р. (2-й ц. і к. полк драгунів «Граф Паар»), до подій пов'язаних з окупацією Боснії та Герцоговини у 1878 р. (ц. і к. 17-й, 22-й, 38-й, 68-й, 78-й піхотні полки, 31-й ц. і к. польовий єгерський батальйон, 38-й та 39-й ц. і к. полки польової артилерії)⁵. Середину цього часового проміжку заповнювали дати пов'язані з участю Австрійської імперії у війнах з османською імперією та інших війнах в Європі у XVII–XVIII ст., Наполеонівськими війнами, революційними подіями 1848–1849 рр., війнами з Францією, Італією та Пруссією в середині XIX ст. На наш погляд цікавим видається поява серед таких численних дат і дня морської битви при Ліссі 20 липня 1866 р. у сухопутних, артиле-

рійських частинах (2-й, 4-й, 6-й, ц. і к. полки фортечної артилерії та 1-й, 3-й, 5-й ц. і к. фортечні артилерійські батальйони)⁶.

Були і винятки серед вибору дня для полкового свята. Так, це могла бути не лише дата визначної баталії з полкової історії, а, наприклад – день народження шефа полку. Наприклад у 4-му ц. і к. уланському «Імператора» полку (станом на 1914 р.) – 18 серпня, день народження правлячого цісаря Франца Йосифа І⁷.

Як відомо, під час Великої війни у австро-угорському війську постали нові частини. До таких можемо віднести легіони: український (УСС), польський та албанський. В їхньому середовищі свято частини – полковий день, трансформувалось і продовжило свою історію вже у фронтових умовах.

А. Качинський подає відомості про свято 4-го полку піхоти легіонів, а саме річницю з його створення – 28 травня 1915 р. (відповідно перше святкування відбулось у 1916-му р. на Волині). З okazji свята місця перебування вояків були прикрашені легіоновою символікою. Саме свято складалось з меси та учту для вояків та гостей. Відзначається, що серед святкового меню було чимало алкоголю (що відповідним чином вплинуло на особовий склад полку) та навіть морозиво. Крім цього у святковий день було організовано ще низку заходів: фотовиставку, виступи легіонових кабаре, футбольний матч та кінематографічний показ⁸. Як бачимо, доволі насиченим було відзначення полкового свята у польських легіонерів.

Великого значення в Австро-Угорщині мали релігійні свята. Не втратили вони свою вагу і на фронті. Завдяки спогадам Я. Дашкевича ми можемо дещо уявити про святкування Різдва у польових умовах у 1915–1916 рр.

Про 1915 р. автор спогадів згадує: *«Рік 1915. Брудне, здається, забуте мадярське містечко Гаймашкер над болотним озером. Вправді на полудні, але морозний вітер тягнув з півночі. Запасна батарея, майже ціла українська, а офіцери – усі нації Австрії, найменше українців. Серед . зв. однорічників – кілька українців. Здається, з усіх найбільший сум у нашої батареї. Надходять свята. Та ніхто не словом не писне про свята. Рано і пополудні – вправи при гарматах і на їздальні коней. Українці відтяті від рідні бойовою лінією. Навіть листа ніхто не дістане. До цього, при війську прибиті видуманим п'ятном якихось зрадників. У батареї тихо. По приказі зафасували чорну каву, п'ють це – на Святий вечір. У кімнаті де були гарматчики, які вернули з поля ранені чи хорі, чути легоньку коляду. Усе кляне усіх і вся і, здається, став би і зрадником, бо за що ненависть, погорда, зневага до тих, які вмирали, або хотіли вмерти за цісаря і чужу державу. Нас кількох пішло по чорній каві до кантини. У кантині не було нічого, щоби бодай трошки пригадувало яку-небудь страву зі Святого вечора. Був хіба мадярський парикований і печений гуляш та перчена мадярська ковбаса. Треба було і при тім відбутися Святий вечір. Замість побажань кращого – проклин усім і вся за Талергоф, за шибенеці і за нинішні свята. 9 година. Трублять. Треба йти спати, бо завтра, на Різдво, вправи далше»⁹.*

Не відрізняються оптимізмом і спогади за 1916 р.: *«Рік 1916. ...Приготували перед тим дещо на свята. Кухар, який з кухнею стояв в селі, привіз нам навіть куті. Такі у нас свята були. Ми таки побажали собі й другому що нехай мине все перебуде лихо нашого народу, та бажали бодай надії, нехай воно буде краще. Заколядували, хоча і не вільно було співати. Та ніхто не спинав. Усі чули: не зачіпайте їх, бо і коли розлюченого раба зачешиш, то готов гаркнути як собака. Свята минали, як кожний буденний день. Одною радістю були листи від рідні, а в прочім – усе чуже»¹⁰.*

Тим не менш, серед загального песимізму ми дізнаємось про наявність під час свята обрядової страви – куті, та обрядової пісні – колядки. Враховуючи те, що спогади Я. Дашкевича це трансляція його індивідуального досвіду, можемо припустити, що для іншого простого вояка-артилериста з його частини, ці самі кутя та колядки були чимось щасливим серед загального тривожного фронтового повсякдення.

Святкування Різдва у 1915 р. на Волині польськими легіонерами було досить наближене до канонічного, з месою та святковою вечерею. Не обходило і без колізій. Так на урочистій вечері серед військовослужбовців частин І-ї Бригади легіонів поступово (не без впливу алкогольних напоїв) репертуар святкових пісень та колядок перейшов у співи сороміцьких творів¹¹.

Не менш урочистий у легіонерів був і Великдень 1916-го року. Серед решти святкових справ вояки провідували своїх побратимів з різних військових частин. Не обійшлося й без водних баталій у обливаний понеділок¹².

Розглядаючи дане питання окремо варто відзначити випадки замирень та небойових контактів з ворогом під час свят. Про них ми дізнаємось з джерел, які походять від протилежної сторони – вояків-опонентів з російської армії.

Наведемо для прикладу декілька листів з фронту де згадуються подібні випадки. У листі Д. Давиденко до Н. Давиденко розповідається (тут і далі переклад з російської – авт.): «... На перший день Пасхи ми влаштували перемир'я. Наші викинули білий прапор та пішли до австрійців, вони побачили нас і теж з білим прапором рушили до нас і ось посеред чистого поля зійшлись похристосувались, привітались. Привітали один одного зі святом і стали разом гуляти, тут ще й наші прийшли з гармошкою і почали гуляти. Вони пригощали нас папіросами, давали нам горілки, почали танцювати і я навіть сам гарцював...»¹³. Подібні відомості знаходимо і у листі невідомого вояка до М. Клімової: «Вдень з нашого взводу 4 чоловіка взяли паску та цукру і пішли до їхніх окопів, і не далеко зупинились, а австрійці вийшли до наших назустріч і давай цілуватись та Христосуватись. Наші дали їм паски, а вони дали їм папіроси, сірників та шоколаду. Розпитували один одного як живеться, вони говорили, що в них хліба немає і горілки потім розпрощались і пішли в окопи з піснями»¹⁴.

Також про подібні випадки розповідає австро-угорський вояк Ян Віт у своїх спогадах про облогу Перемишля у 1915 р.¹⁵.

Святкування дня народження імператора Франца Йосифа I. Калуш, 1916 р.

Завдяки поступу технічного прогресу в австро-угорських збройних силах ми маємо велику кількість фотознімків тих часів. Є серед них і ті, що безпосередньо стосуються предмету статті. Так, на фото¹⁶ зображено святкування військовими дня народження імператора Франца Йосифа I у 1916-му р. Фото зроблене в м. Калуші (нині місто в Івано-Франківській обл.). На ньому зображені столи з наїдками за якими сидять офіцери, представники армій союзних держав – Австро-Угорщини, Німеччини та, можливо, Туреччини. Стосовно представників османської армії на фото не надто зрозуміло. Конкретних військових ми ідентифікувати не можемо, але на столі бачимо турецькі прапорці, що дає нам можливість зробити припущення про їхню присутність. Не дивлячись на урочистість події, можна припустити, що бенкет відбувається не у вишуканому маєтку, а в іншому приміщенні, на що вказують просто побілені стіни, без всіляких оздоблень, та звичайні електричні лампи на дротах. Обслуговують свято офіціанти в білих вбраннях, серед яких також можуть бути австро-угорські солдати (присутні на фото і виконують ті ж самі функції). Звернемо увагу на святкове оздоблення приміщення. Спеціально до свята були виготовлені гірлянди з ялинових гілок, прикрашені прапорами Австро-Угорщини та Німецької імперії.

Таким чином, за допомогою джерел ми можемо встановити, що не дивлячись на важкі умови фронтового побуту свято (релігійне) все ж лишалось святом. Його відповідні атрибути: релігійні обряди, обрядова кухня, святкові забави були в різному ступені присутні. А з вищенаведе-

них фрагментів листів бачимо, що траплялось коли свято з власного війська переносилось до ворожого. Через це військові святкові практики часів Першої світової війни є доволі розмаїтими і в деяких конкретних випадках (зокрема і у описаному святковому перемир'ї між австро-угорськими та російськими вояками) – феноменальними.

Дослідження таких окремих аспектів вояцького повсякдення Першої світової війни, як святкові практики, як бачимо, є досить пізнавальним і корисним. Завдяки ним ми з дрібних деталей донесених у джерелах можемо скласти уявлення про колективний досвід головних учасників події – військових, а вже за допомогою цього осмислювати більш глобальні проблеми пов'язані з країнами та арміями учасницями війни.

¹ Lukas J. Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army: 1868–1914. – NY, 1987. – P. 256.

² Nowakowski T. (il. Lewik M.) Armia Austro-Węgierska: 1908–1918. – Warszawa, 1992. – 115 s.

³ Kaczyński A. Życie codzienne żołnierzy Legionów Polskich. – Lwów, 2014. – S. 96.

⁴ Шарый А., Шимов Я. Корни и корона: очерки об Австро-Венгрии: судьба империи. – М., 2010. – С. 219.

⁵ Lukas J. Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army: 1868–1914. – NY, 1987. – P. 209–211.

⁶ Ibid. – P. 212.

⁷ Nowakowski T. (il. Lewik M.) Armia Austro-Węgierska: 1908–1918. – Warszawa, 1992. – S. 84.

⁸ Kaczyński A. Życie codzienne żołnierzy Legionów Polskich. – Lwów, 2014. – S. 74–75.

⁹ Олена Степанів – Роман Дашкевич. Спогади і нариси / Упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк; Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ. – Львів, 2009. – С. 284.

¹⁰ Там само.

¹¹ Kaczyński A. Życie codzienne żołnierzy Legionów Polskich. – Lwów, 2014. – S. 70–72.

¹² Ibid. – S. 72–74.

¹³ Письма с войны 1914–1917 / составление, комментарии и вступительная статья А. Б. Асташова и П. А. Симмонса. – М., 2015. – С. 407–408.

¹⁴ Там само. – С. 410.

¹⁵ Віт Ян. Спогади з мого перебування у Перемишлі під час Російської облоги 1914–1915 рр. Пер. І. Саргана. – Львів, 2003. – С. 25–27.

¹⁶ ÖNB. Inventarnummer WK1/ALB058/16284. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=4814346

Статья посвящена рассмотрению вопроса праздничных практик в вооруженных силах Австро-Венгрии во время Великой войны (1914–1918). При помощи антропологического материала (дневниковых записей участников событий, фотографий тех времен) показано, как выглядела трансформация праздника с мирной жизни на военную. Отдельно рассказывается об истории конкретно военных праздников в Австро-Венгрии.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, Первая мировая война, повседневная жизнь, военные, милитарная антропология.

The article is devoted to the holiday practices in the armed forces of Austria-Hungary during the Great War (1914–1918). With the help of anthropological material (diary entries of participants of events, photos of those times), it is shown how the transformation of holiday evaluated from ordinary life to military one. Separately it is said about the history of purely military holidays in Austria-Hungary

Keywords: Austria-Hungary, World War First, daily life, soldiers, military anthropology.